

## REZUMAT

# STUDIU PRIVIND TRANSHUMANȚA ÎN CONCEPT EUROPEAN ȘI MODALITĂȚILE DE VALORIFICARE A PRODUSELOR SPECIFICE ÎN CADRUL TURISMULUI RURAL-ECOLOGIC

Transhumanța se definește ca o deplasare a turmelor care utilizează alternativ și după sezon, două zone – pășune și miriște, separate printr-o regiune ce trebuie traversată, astfel descoperim rostul și importanța drumurilor transhumanței. Etimologia și etnografia românească stau mărturie pentru mulțimea denumirilor de localități, asemănărilor de tradiție și port, generate de această permanentă *pendulare tehnico-economică* nelimitată istoric și practică consecvent. Se poate explica, altfel spiritul practico-economic, care era semnul „miraculos” din toamnă, al coborârii turmelor, sau cine poate dicta, din generație în generație, urcatul oilor la munte, dacă nu *experiența și nevoia seculară de a asigura hrană animalelor*, transmisă din tată în fiu.

Practicarea păstoritului la noi în țară a fost sesizată de geograful **Emm. De Martonne (1904, 1912, 1926)** care definește corect transhumanța, spre deosebire de G. Maior care în 1899 o denumise „peregrinațiune nomadă”, dar și „oi călătoare” așa cum erau recunoscute și de spanioli. Documente și argumente privind tipurile de păstorit au mai adus și **Morariu (1937, 1942)**, **Herseni (1936)**, **Dunăre (1956, 1984)**, **Vuia (1964)** și **Condrea Drăgănescu (1999)**.

Drumurile transhumante ale păstorilor români au fost studiate de **Emm. de Martonne (1904)**, **Vuia (1926)**, **Dragomir (1926, 1938)**, **Pop (1929)**, **Opreanti (1930)**, **Someșan (1935)**, **Morariu (1937)**, **Petrovici (1936)**. **Muller (1939)** a preluat unele hărți de la aceștia incluzând transhumanța românilor în cadrul European - Mediteranean.

La nivel european, țările mediteraneene sunt cele care posedă o tradiție pastorală foarte veche. Climatul dulce cu ierni puțin geroase, puritatea mediului ambiant, mulțimea drumurilor forestiere utilizate pe timpul toamnei și iernii, au creat legături trainice între om și turma sa (**Oliver, 1983**).

În prezent, la nivelul întregii Europe există o politică comună pentru a păstra acest tip de creștere și exploatare a ovinelor. De curând s-a lansat „Transhumanța - semn al culturii comune”,

care este un Program European care va implica țări definite ca având specificul național legat de acest fenomen: Portugalia, Spania, Franța, Italia, Grecia și România.

Această lucrare și-a propus să studieze în profunzime problemele transhumanței moderne și să încerce teoretic, un exercițiu de realizare a unei exploatații de ovine în sistem tradițional care să beneficieze de o transhumanță locală.

În acest sens, au fost studiate: conceptul și modalitățile de realizare a transhumanței, sistemele de păstorit, drumurile transhumanței, tipurile de păstorit practicate și axele transhumanței în țara noastră și în principalele țări din Europa. Concluziile desprinse din acest studiu pot fi utile, în prezent, pentru cei care doresc să crească și să exploateze ovine în sistem transhumant. În acest mod, prin cunoașterea trecutului, se pot face îmbunătățiri ale prezentului și totodată se poate respecta tot ceea ce a fost bun și folositor în sistemul transhumant arhaic.

**Sistemele de păstorit**, conform literaturii de specialitate studiate, sunt grupate în următoarele categorii: *păstorit local* (staționar), *păstorit cu pendulare* (*după Radu 1935; Vuia, 1964; Dunăre, 1984; Tadic, 1994*) și *transhumanța clasică* cu cele trei variante *normală* (câmpie), *inversă* (munți), *combinată* (zona intermediară) care a fost studiată de numeroși istorici oameni de specialitate (**Capidan, 1920; Herseni, 1936; Braudel, 1965; Grigg, 1974; Drăgănescu C., 1981;**

**Drumurile transhumanței** pentru țara noastră, au fost studiate îndelung de **Emm. de Martonne (1904), Vuia (1926), Dragomir (1926, 1938), Pop (1929), Opreanti (1930), Someșan (1935), Morariu (1937), Petrovici (1936). Muller (1939)**, autori care au ajuns la concluzia că principalele rute de transhumanță au fost: în direcția Sud spre Lunca Dunării și malul Mării Negre, între Varna și Odessa și spre Nordul Bulgariei; în direcția Est, pe malul Mării Negre, până în Crimeea, Caucazul de Nord, malul Mării Caspice și spre interiorul Rusiei; în direcția Sud – Vest, spre Banat-Voivodina și de aici spre Istria sau din Banat spre Bosnia – Herțegovina; în direcția Nord – Vest spre Câmpia Tisei, Ungaria de Nord, Slovacia, Polonia de Sud, Moravia, Suezia. România și întreaga Europă, au fost brăzdate de-a lungul și de-a latul de oameni și turme de oi, suprapunând specificități naționale, consolidând relații interstatale, imprimând evenimentelor, comerțului și culturii un dinamism creator inimaginabil.

**Tipurile de păstorit practicate** la noi în țară au fost diferite în funcție de etapa istorică și de dezvoltarea zootehniei. Astfel: prima etapă s-a desfășurat până în sec. XVIII, când predominau ovinele neameliorate, cu producții mixte și mai reduse; a doua etapă se caracterizează prin

ameliorarea, formarea și răspândirea ovinelor cu lână fină și semi-fină de tip Merinos, plasată până în prima jumătate a sec. XIX; a treia etapă impune deja specializarea pe producția de lână mai puțin fină, de carne și pielele, obținute prin masive încrucișări până în a doua jumătate a sec. XIX; etapa a patra este influențată de dinamica economică a dezvoltării piețelor, de conjunctura istorică a instalării celor două sisteme politice Europene și va cunoaște o sporire a șeptelului, dar și crearea de noi rase și varietăți de producții mixte (lână-carne, carne-lână, lapte – carne – lână) paralel cu cele specializate pentru o anumită producție.

La nivel european, mai ales în bazinul mediteranean, unde predomină creșterea ovinelor în sistem transhumant, tipurile de păstorit au fost clasificate în: păstoritul agricol local, păstoritul din zona fânețelor, păstoritul agricol cu stâna la munte (pendulare între satele agricole premontane și pășunile alpine) și păstoritul bazat pe pășune alpină și iernat la câmpie (transhumanța propriu-zisă).

**Axele transhumanței** în țara noastră și în principalele țări din Europa au cuprins așezări grupate în centre care radiau la distanțe mari spre alte zone propice transhumanței. La noi în țară, literatura de specialitate amintește de 40 de sate ce practicau transhumanța și care erau grupate în 4 centre: Mărginimea Sibiului - 16, Bran - 10, Săcele-Brașov - 7 și Covasna 3-5 iar mai târziu s-au mai format încă 2: Vaideeni - Vâlcea și Banatul sârbesc (Voivodina). Centrele de transhumanță derivată au apărut prin stabilizarea unor păstori sau a unor târle permanente la capătul unor parcursuri, în satele care au avut potențial economic și au devenit târguri, cum sunt semnalate și astăzi la Tulcea, Hârșova, Cernavodă.

În prezent, transhumanța este reglementată prin **legislație la nivel European** dar și în țara noastră, fiind permisă, dar în anumite condiții. Regulamentul Consiliului (CE) nr. 112005 din 22 decembrie 2004, privind protecția animalelor în timpul transportului și al operațiunilor conexe și de modificare a Directivelor 64/432/CEE și 93/119/CE și a Regulamentului (CE) nr. 1255/97 se aplică transportului de animale vertebrate vii în interiorul Comunității, inclusiv controalele specifice pe care funcționari competenți le efectuează asupra loturilor care intră sau ies de pe teritoriul vamal al comunității.

**Principala rasă de ovine utilizată în transhumanță în țara noastră** este rasa Țurcană, o rasă de oi care s-a format în zona Munților Carpați pe teritoriul țării noastre și probabil provine din forma de oi sălbatice *Ovis vignei* Arkar. Aceasta este cea mai veche rasă de oi de pe teritoriul României, reprezentând la ora actuală circa 40 % din efectivul total de oi. Ca răspândire, prin

intermediul transhumanței, Țurcana a ajuns și în țările din Europa Centrală, ocupând diferite tipuri de relief. În Ucraina, Moldova, Grecia, Albania, Iugoslavia, Croația, Slovenia, Cehia, Slovacia și Polonia se întâlnește sub numele de Valaha sau Valachian Zeckel.

Pe teritoriul țării noastre, aceasta este răspândită peste tot, dar cele mai mari efective sunt în zonele montane și submontane. Cele mai valoroase nuclee se cresc la Vaideeni – în județul Vâlcea, Novaci – în județul Gorj și la Poiana Sibiului.

Aceasta este o rasă rustică, nepretențioasă la condițiile de mediu și de hrană, cu producții destul de bune care se pretează la exploatarea extensivă și mai ales la cea transhumanță.

În Europa, creșterea ovinelor și caprinelor, inclusiv creșterea unor rase tradiționale, joacă un rol cheie pentru mediu, inclusiv acela de întreținere a zonelor mai puțin fertile și de conservare a peisajului și a ecosistemelor sensibile. Spațiile naturale, de tip pășune, au fost conservate timp de secole datorită creșterii ovinelor și caprinelor. Principalele rase utilizate sunt: Appennica, Bergamasca, Biellese, Sarde, Comisana (Italia), Latxa, Merinos (Spania), Mourerous, Bizet (Franța).

**Modalitățile de realizare a transhumanței în țara noastră** au fost complexe și au cuprins mai multe tipuri de ciobani transhumanți, potrivit cu specificul și permisivitatea fiecărei zone geografice de pe teritoriul României și a zonelor limitrofe ei. Bogata literatură de specialitate arată că pe teritoriul nostru au existat deopotrivă atât: mocani, ungureni, țuțuieni, bârseni, moroieni cât și aromâni care au avut fie zone distincte de păscut fie drumuri care se intersectau și se întrepătrundeau, dând în final o mare unitate națională. Drumurile pe care se deplasau aceștia au devenit legendare și chiar și acum urmele sunt vizibile, prin numele unor așezări, prin portul popular sau prin obiceiurile limbii și în timp de sărbătoare.

În ceea ce privește **transhumanța la nivel european**, aceasta a avut accente deosebite în țări precum: Italia, Franța, Spania și Portugalia. La nivelul continentului a existat în vremuri străvechi o mare rută de transhumanță care traversa practic continentul, aflată în zona central nordică a acestuia dar și arealuri mici în care exista o înfloritoare transhumanță locală.

**Produsele specifice obținute din laptele de oaie în sistem tradițional la noi în țară** sunt variate și multe dintre ele sunt și astăzi realizate cu mare măiestrie, fiind căutate și apreciate de cunoscători. De la banala telemea de oaie care se face astăzi în cantități însemnate și până la produsele acide: iaurt, sana, lapte gros, lapte bătut, precum și a specialităților cu gust deosebit: brânza de burduf, brânza în coajă de brad, păpușile de caș, urda și jintița. Toate acestea ne

demonstrează măiestria ciobanilor noștri care au găsit formulele cele mai potrivite pentru conservarea laptelui dar au păstrat și echilibrul perfect între sănătos și gustos, realizându-se astfel produse alimentare excepționale.

La nivel European, toate țările care au practicat transhumanța și-au dezvoltat produse din laptele de oaie potrivit cu specificul climatic în care se aflau și posibilitățile de păstrare și comercializare a acestora. Italia a creat ricotta și pecorino, Spania – queso manchego, castellano sau roncal. Francezii au creat cele mai multe sortimente de brânză având cea mai rafinată paletă gastronomică în acest domeniu. Portugalia are tradiție în realizarea de brânză untoasă, maturată, galbenă dar mai ales de sortimente vechi așa cum este serpa și serra da estrela.

Pentru a se vedea cu certitudine, modul în care țara noastră poate realiza produse tradiționale de la ovinele crescute în zonele montane am realizat, după un studiu intens, un model de fermă de ovine crescute în sistem extensiv în zona Carpaților Meridionali.

Pentru aceasta se pornește de la partea inițială de alegere a locului, intrarea în legalitate prin crearea unei firme sau persoane fizice autorizate, apoi se demarează procedura pentru acorduri, autorizații și avize necesare demarării activității dorite.

Cel care va demara investiția trebuie să aibă cunoștințe temeinice cu privire la: construcțiile necesare pentru o exploatare ovină de tip extensiv, apoi să cunoască tehnologia de creștere și exploatare a ovinelor din zona de munte (condiții de întreținere, alimentație, reproducție, măsuri sanitare veterinare, etc.) și în final să managerieze corect și profitabil întreaga afacere.

Ferma propriu-zisă va fi localizată în raza localității Secăria, aflată în apropierea zonei Valea Doftanei, iar stâna va fi amenajată pe un versant de munte în zona Comarnic. Oile vor realiza o transhumanță locală între fermă și stâna de vară, în fiecare an, putând fi admirate și de numeroșii turiști din zona Valea Doftanei.

Pentru că în discuție se află o fermă tradițională de ovine cu producții mixte de lapte și carne, vom utiliza o rasă veche și foarte cunoscută, rasa Țurcană, pe care o vom exploata într-un sistem extensiv.

În ferma noastră extensivă se va practica un sistem de montă natural, cu introducerea berbecilor în turmă și practicarea moutei libere nederijate. Pentru 400 de oi am prevăzut un număr de 11 berbeci, pentru a avea siguranța că aceștia vor asigura montarea tuturor femelelor din turmă.

Procurarea berbecilor se va face prin cumpărarea acestora de la crescătorii specializate, pentru a avea certitudinea deținerii unor animale sănătoase, viguroase și buni reproducători. O parte din aceștia se vor reforma periodic, (25% reformă) pentru a se asigura o înlocuire corespunzătoare a masculilor bătrâni din turmă și pentru realizarea indicilor de reproducție propuși.

Alimentația ovinelor din ferma noastră se va face în funcție de sezon prin rații simple, cu utilizarea resurselor din zonă. Pe perioada de vară, când oile sunt la pășunat, acestea vor consuma iarbă de pe pășune după bunul plac, iar în perioada de stabulație se va face o rație orientativă pentru adulte și una pentru tineret. Oile adulte vor consuma zilnic, în jur de 1 kg fân de lucernă, 0,5 kg grosiere, 1 kg sfeclă furajeră, 0,2 kg spărturi de cereale. Tineretul va beneficia de 0,5 kg de fân de lucernă și 0,1 kg spărturi de cereale. Sarea se va afla în permanență la dispoziția oilor atât în perioada de vară cât și în perioada de stabulație.

Apa va fi furnizată de un hidrofor, pe timp de iarnă și va fi adusă în stare proaspătă în jgheburile de lemn din cadrul adăpostului de ovine iar pe timp de vară, aceasta va fi adusă din captarea unui izvor natural din munte și se va administra oilor în jgheburile din piatră aflate în țarcul oilor. În timpul pășunatului oile pot întâlni, izvoare de apă naturale și se pot adăpa după nevoile lor.

Condițiile de microclimat sunt importante pentru sănătatea oilor. De aceea, în perioada de stabulație, oile din ferma noastră, vor fi cazate într-un spațiu corespunzător, se va avea grijă ca așternutul din paie să fie curat și uscat, se vor izola spațiile care pot crea curenți puternici de aer cu baloți din paie sau cu scândură de lemn în funcție de necesitate, asigurând astfel și o temperatură ambiantă relativ constantă. Ventilația se va executa în mod natural, la ore bine stabilite, atunci când animalele sunt în padocul exterior, prin deschiderea ușilor și a unor ferestre.

Mulsul în fermă, se va realiza de două ori pe zi, după ce are loc înțărirea mieilor la vârsta de 45 zile. Spre sfârșitul perioadei de lactație, mulsul se va realiza o dată pe zi. Mulsul în unitatea noastră se va face în strunga amplasată pe o porțiune mai ridicată a pășunii și se va realiza manual cu ajutorul a 4 mulgători. Aceștia vor lua toate măsurile pentru realizarea unui lapte conform cu cerințele de calitate impuse de Uniunea Europeană. Pentru aceasta se va face o igienă temeinică a ustensilelor folosite la muls, a mulgătorului și a oilor. Acestea din urmă vor fi codinite pentru a preîntâmpina apariția de fire de lână sau a reziduurilor de pe aceasta în lapte.

Sursele de carne vor fi reprezentate de mai multe categorii de animale, și anume:

- Miei sacrificați în preajma sărbătorilor pascale;
- Miei sacrificați toamna pentru realizarea de pastramă;
- Oi adulte care au fost recondiționate și care sunt sacrificate toamna târziu pentru producția de pastramă.

Sacrificarea acestor animale se va face ținând cont de normele impuse Uniunea Europeană, dar și de specificul tradițional al zonelor noastre carpatice. Sacrificarea, jupuirea, eviscerarea și tranșarea se va putea face într-o zonă ferită a stânei. La aceste etape vor putea participa și turiștii doritori. Carnea obținută va fi expusă la vânt pentru o durată scurtă de timp, până la livrarea acesteia către doritori. O altă parte a acestor animale va fi vândută în viu sau după sacrificare, în piețele autorizate din zona de influență a fermei.

Recoltarea lânii, de la oile Țurcană se va face o dată pe an, în luna mai, prin tunsul manual, realizat după un program de tuns stabilit prealabil. După tundere, lâna se cântărește, se scutură de impurități cu ajutorul unui grătar și se împachetează în saci cu lungimea de 2 m și lățimea de 1 m. Sacii se vor păstra în stive, într-o zonă special amenajată până la livrarea lânii către un procesator. Păstrarea se va face în condiții de umiditate scăzută, ferită de rozătoare și alți contaminanți biologici. În afară de tunsul anual, în fermă se va mai practica și codinitul, acesta constă în tunderea lânii de pe zonele declive ale animalului, pentru a se ușura mulsul acestora.

În fermă se va face conservarea primară a pieilor obținute de la toate ovinele sacrificate, prin metoda uscării și apoi vor fi predate către un centru de prelucrare pielărie.

Platforma de gunoi va fi amplasată în apropierea locului în care se va dori, utilizarea acestuia ca și îngrășământ organic pentru fertilizarea solului. Pentru că unitatea se află într-o zonă de munte, gunoiul va fi utilizat pentru fertilizarea pășunilor aflate în imediata vecinătate a satului Secăria, după ce are loc fermentarea acestuia.

Pe perioada de pășunat gunoiul acumulat în țarcurile de odihnă ale oilor, va rămâne pe loc după mutarea acestora și va duce la procesul de „târlire” a pășunii. Dejecțiile acumulate pe pășune, în timpul mersului oilor, vor fi înglobate în sol și vor servi, în timp, ca fertilizant natural al acesteia.

În ferma tradițională, nu sunt necesari paznici de noapte. În perioada de pășunat, oile sunt în general pe timp de noapte strânse în țarcurile amenajate iar paza acestora se realizează cu ajutorul câinilor ciobănești și a personalului din stână. Aceștia pot fi în număr de 4 până la 6 animale care vor avea grijă de oi atât pentru paza față de hoți cât mai ales pentru protecția

acestora împotriva animalelor prădătoare (lupi, urși). Pe durata zilei acești câini sunt folositori la îndrumarea și strângerea la nevoie a oilor de pe pășune. În perioadele de stabulație câini vor sta împreună cu oile în incinta fermei de ovine și vor asigura în continuare paza acestora.

Pe lângă pază în unitate mai sunt necesari: 1 baci, 3 mulgători și un îngrijitor. Aceștia vor realiza lucrările curente din fermă, precum și mulgerea oilor, tunderea lor și îmbăierea. Tratamentele și lucrările de natură sanitar – veterinară se vor realiza cu personal specializat furnizat de circa sanitară din zona la care este arondată ferma.

Producția marfă de lapte înregistrată este de 13.600 litri, care va prelucrată (70% telemea și 30% cașcaval) și se va obține 1.587 kg brânză telemea și 408 kg cașcaval.

Producția de carne este constituită din: 121 miei masculi vânduți cu ocazia sărbătorilor pascale, tineret mascul valorificat pentru pastramă – 64 capete, tineret femel valorificat pentru pastramă - 86 capete și oi adulte valorificate pentru producerea de pastramă - 100 capete.

Producția de lână totală la nivel anual va fi de 2.199 kg lână.

Producția de piei și blănuri la nivel anual va fi de 374 piei.

Veniturile brute realizate anual sunt de 275.596 lei. Cheltuielile realizate anual sunt de 236.435 lei, ceea ce duce la realizarea unui profit anual de 39.161 lei anual (14,21%).

În zona în care a fost gândită ferma noastră de ovine crescute în sistem extensiv sunt numeroase vile și pensiuni care primesc turiști pe parcursul întregului an, zona fiind ușor accesibilă atât în perioada de vară cât și iarna. O parte din lucrările care sunt efectuate de baci și de mulgători pot fi văzute de către grupurile de turiști. În acest fel, mai ales în cadrul stânei, se poate vedea cum se execută tunsul și cum arată lâna brută, nesortată și nespălată. Apoi după fiecare muls se pot vedea operațiunile prin care se obțin principalele produse lactate ale stânei. Turiști pot să guste și să cumpere brânză și cașcaval direct de la proprietarul stânei.

Tot la stână se pot organiza pe timp de vară, seri tradiționale românești, cu foc de tabără, produse specifice de la stână și povești cu ciobanii de demult. Turiști pot fi aduși la stână cu ajutorul măgarilor sau pe jos și pot afla aici peripețiile ciobanilor care au practicat transhumanța în aceste zone.

Dimensionarea pensiuni pe care o poate deservi ferma se va face în funcție de numărul de clienți pe care îi poate susține ferma de ovine. La un grad de ocupare mediu de 70% - 240 zile anual și ținând cont de consumul mediu de brânză al unui locuitor din țara noastră – 270 g / zi, reiese faptul că unitatea poate deservi pe parcursul unui an o pensiune cu 16 camere sau două



pensiuni cu cate 8 camere fiecare. Acestea pot fi amenajate într-un mod cât mai rustic și mai tradițional posibil, utilizând pe alocuri obiecte care sunt utilizate la stână și produse ale stânei (cergi, traiste, botoși, etc.).

Concluzia finală a lucrării este că: transhumanța trebuie să trăiască în continuare, datorită farmecului și necesității existenței sale, iar noi cei care trăim în vremurile acestea moderne trebuie să ne adaptăm la cerințele ei și la necesitățile acestui proces și să creăm posibilitatea cunoașterea acesteia de către noile generații, măcar prin intermediul turismului rural, pentru a o putea apăra și respecta și în viitor.